

Ἄνωθεν τῆς παραστάσεως τοῦ Μωϋσέως εὔρηται τὸ κάτω ἥμισυ μορφῆς γυναικός, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πτυχώσεως τοῦ ἱματίου, ἐστραμμένης πρὸς ἀριστεράν. Εἰς τὴν μορφὴν ταύτην ἀνήκει ἡ παρακειμένη ἐπιγραφή ΠΑΡΘΕΝΕ. Πρὸς δεξιάν φαίνονται λείψανα ἑτέρας μορφῆς ἢ ἄλλου ἀντικειμένου· μετὰ δὲ τὰς γραμμὰς αἰτίνες χωρίζουσιν ἐξ ἀριστερῶν τὴν παράστασιν ταύτην σφύζεται τὸ κάτω ἥμισυ ἄλλης καθημένης μορφῆς. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἰδίᾳ δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ ὑπῆρχον παραστάσεις ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας καὶ ὅτι ἐπομένως ἐν τῷ ὑφάσματι ὑπῆρχον σκηναὶ καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐκ τῆς Ν. Διαθήκης¹.

Πολλῷ σπουδαιότερον, λόγῳ τῶν εἰκόνων αὐτοῦ, εἶναι τὸ ἐν τῷ βερολινίῳ μουσεῖῳ τῆς Καλλιτ. Βιομηχανίας τεμάχιον, ὅπερ ἔχει λευκὰς σκηναὶς ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους (εἰκ. 34). Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ τεμαχίου τούτου διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους ζώνας, μίαν πλατεῖαν ἐν τῷ μέσῳ, ἐν ᾗ ἐκτυλίσσεται ἡ κυρία παράστασις, καὶ δύο στενὰς ἐκατέρωθεν ἐχούσας δευτερευούσας εἰκόνας. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ παράστασις πρὸς ἀριστεράν περατοῦται διὰ καθέτου γραμμῆς, πρὸς δεξιάν δὲ εἶναι ἐφθαρμένη κατὰ τὴν κάτω μάλιστα γωνίαν καὶ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει ἐντεῦθεν κατὰ τὸ τρίτον τοῦλάχιστον τοῦ ὅλου. Ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ περιεσώθησαν δύο ἀνδρικαὶ μορφαὶ καὶ λείψανα τρίτης πρὸς δεξιάν. Ἐξ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ μέσῳ εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον ἐκτεινούσα χεῖρας ἱκέτιδας, ὡσεὶ δεομένη· φέρει πολυτελῆ ἁρμύσιν, μακρὸν καὶ στενὸν χιτῶνα, κεκοσμημένον μετὰ περισσῆς λεπτότητος διὰ κύκλων ἀκτινωτῶν περιβαλλομένων ὑπὸ στιγμῶν, καὶ χλαμύδα καταπίπτουσαν ἐκ τῶν ὤμων καὶ τῶν ἀνυψωμένων βραχιόνων, διασταυρουμένην δ' ἐπὶ τοῦ στήθους· τὸ ὑπόρραμα (φάδρα) αὐτῆς εἶναι ποικίλως κεκοσμημένον· ὑπὸ τοὺς βραχίονας φέρει μικροὺς κύκλους καὶ σειρὰν στιγμῶν, ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας παρυφῆς ἄλλους κύκλους, οἵτινες περιβάλλουσι σταυρούς. Δι' ὁμοίων κύκλων μετὰ σταυρῶν κοσμεῖται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς χλαμύδος, ὡς γίνεται δῆλον ὅπου αὕτη διασταυροῦται. Ἡ κεφαλὴ τοῦ εἰκονιζομένου ἀνδρός εἶναι ἀγένειος καὶ κλίνει πρὸς δεξιάν, περιβαλλομένη ὑπὸ οὐλῶν βοστρύχων, φέρει δὲ πιλίδιον καὶ μέγαν στέφανον δόξης (nimbus). Μεταξὺ τοῦ στεφάνου τούτου καὶ τῶν βραχιόνων διακρίνονται ἐκατέρωθεν σχήματα, ἅτινα ἔχουσιν ὄψιν πτερύγων ἐκτεινομένων ὀριζοντίως μετὰ λεπτῶν γραμμῶν καθέτων.

¹ Strzygowski, αὐτόθι.

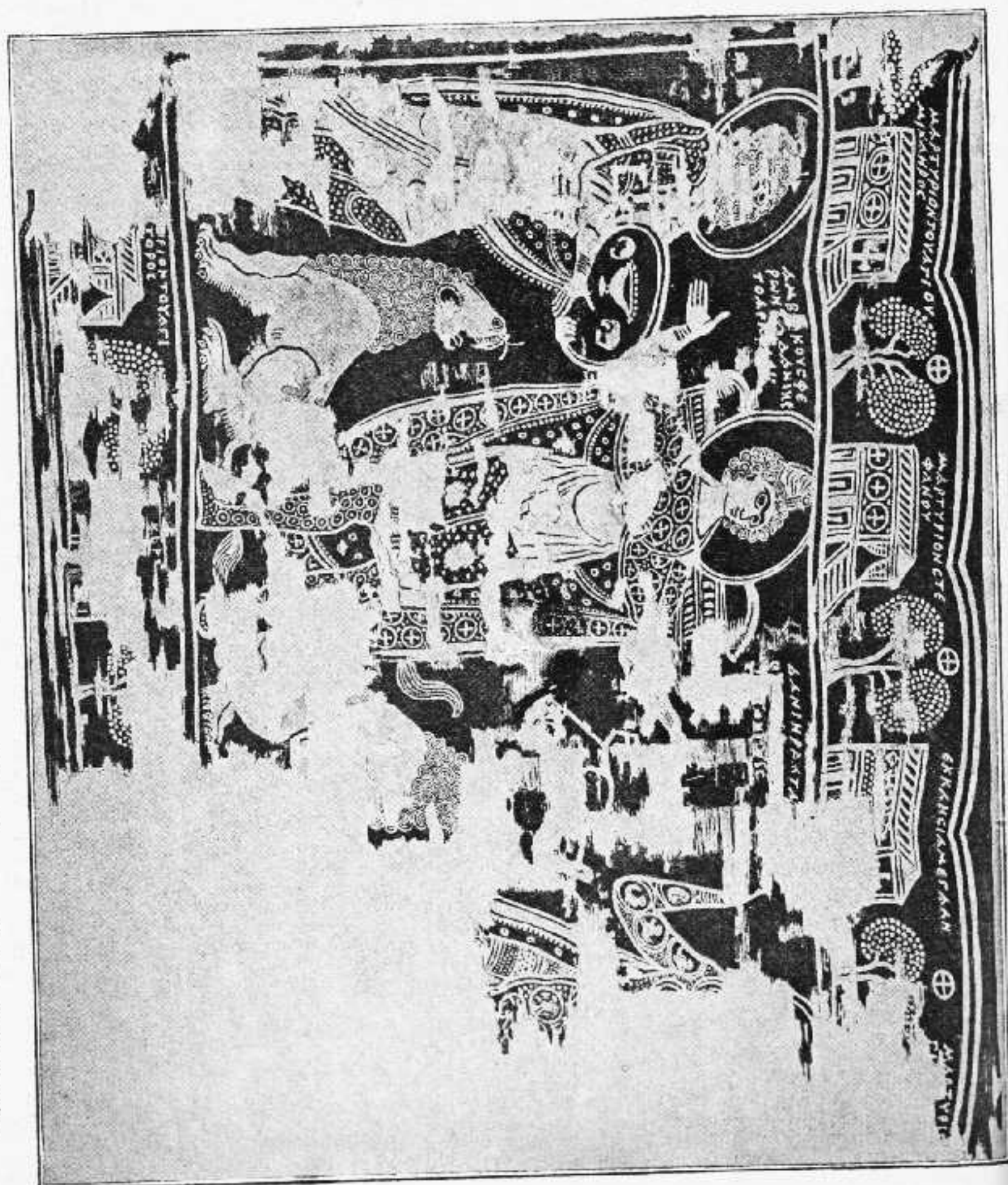

Fig. 34. Τὸ ἐν Βεγγολίνῳ αἰγυπτιακὸν ἱεράριον (Strzygowski). (Μουσείον Καλῶν. Βυζαντινῶν).

Ὁ δεόμενος ἀνὴρ φέρει στενάς ἀναξυρίδας κοσμουμένας ὡσαύτως διὰ κύκλων καὶ στιγμῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ τοὺς πόδας εὐρηνται δύο λέοντες καθήμενοι ἀντίπρωτοι, στρέφοντες τὴν κεφαλὴν πρὸς αὐτὸν καὶ βρυχώμενοι· ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἐπιγραφῶν δηλοῦται ὅτι ἡ ὅλη σκηνὴ παριστᾷ τὸ θαῦμα τοῦ Δανιήλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων. Ἐχουσι δ' αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται οὕτως· ἡ μὲν πρὸς ἀριστερὰν τοῦ δεομένου ἀνδρὸς AMB. ΚΟΥΣ ΦΕ — ΡΩΝ ΤΩ (;) ΔΑΝΙΗΡ ΤΟ ΑΡΤ . . . , ἡ δὲ πρὸς δεξιὰν ΔΑΝΙΗΡ ΚΑΤΑ — ΙΕ. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὸν πρὸς ἀριστερὰν τοῦ δεομένου ἱστάμενον ἄνδρα, ὅστις ἀσφαλῶς παριστᾷ τὸν προφήτην Ἀββακούμ. Εἰκονίζεται δ' οὗτος στρέφων μετ' ἑλαφρῶς κεκαμμένου γόνατος πρὸς τὸν ἐν τῷ μέσῳ δεόμενον, πρὸς ὃν ὑψοῖ τὴν κεφαλὴν, προσφέρων δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν στρογγύλον δίσκον, ἐφ' οὗ διακρίνονται ἐν ποτήριον καὶ δύο ἄρτοι. Ὁ Ἀββακούμ ἔχει δαπὺν τὸν πώγωνα καὶ φέρει ὡσεὶδῇ στέφανον δόξης καὶ ὑπὲρ τὸν στενὸν καὶ διὰ στιγμῶν πεποικιλμένον χιτῶνα μακρὸν μανδύαν, ἵσταται δ' ἐγγύτερον πρὸς τὸν δεόμενον ἢ ὁ τρίτος ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἀνὴρ ὁ κατὰ τὸ ἥμισυ σφζόμενος. Οὗτος ἔχει ὡσαύτως περὶ τὴν κεφαλὴν στέφανον δόξης καὶ ὑψοῖ τὸν δεξιὸν βραχίονα, δεόμενος ὁμοίως ἄλλως πως ἢ ὁ ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ στενὴ χειρὶς κοσμεῖται διὰ κύκλων, ὧν ἐντὸς διακρίνονται σαφῶς μικρὰ πτηνὰ, τὰ ἱμάτιον δὲ ἀπλοῦται πρὸς τὰ κάτω ὡς μανδύας. Μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ πρὸς δεξιὰν λέοντος διακρίνονται ἑλικες¹.

Ὡς προείπομεν, ἡ παράστασις πρὸς τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἐλλειπής. Ἐκ πόσων προσώπων ἀπετελεῖτο ἡ ὅλη σκηνή, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀναλογιῶν ἃς παρουσιάζει τὸ περισωθὲν τμήμα καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ θέματος ὅπερ ἀπεικονίζετο ἐν τῷ ὑφάσματι πρὸς ἕτερα μνημεῖα παλαιᾶς χριστιανικῆς τέχνης, φέροντα ὁμοίας παραστάσεις τοῦ θαύματος τοῦ Δανιήλ, ὁ κ. Strzygowski εἰκάζει ὅτι ἐλλεῖπει πλέον τοῦ τρίτου. Ἡ δεομένη μορφή ἡδύνατο ἀσφαλῶς νὰ νομισθῇ ὡς εἰκονίζουσα τὸν Δανιήλ, ἂν δὲν ἀντέκειντο πρὸς ταῦτο αἱ πτέρυγες, αἵτινες καίτοι δυσδιάκριτοι οὐχ ἥττον σαφῶς ἀναγνωρίζονται ὡς τοιαῦται. Λοιπὸν ἐνταῦθα ἔχομεν τὸν ἄγγελον τὸν παριστάμενον ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ θαύματος, ἐνῶ τὸν Δανιήλ παριστᾷ ὁ τρίτος ἀνὴρ ὁ ὡσαύτως ἐν στάσει δεομένου ἀνατείνων τὰς χεῖρας. Τοῦτο φαίνεται ἐκ

¹ Strzygowski, Orient oder Rom, σελ. 91 κ. ἑ.

πρώτης ὀψέως παράδοξον, διότι εἰς τὰ πλείστα περισωθέντα μνημεῖα τὰ φέροντα ὁμοίαν παράστασιν ὁ Δανιὴλ κατέχει τὸ μέσον μεταξύ τῶν λεόντων, ἔχων ἐκατέρωθεν τὸν Ἀβδακούμ καὶ τὸν ἄγγελον· τοῦτο ὁμῶς δὲν ἀποκλείει καὶ διάφορον διάταξιν τῶν προσώπων καὶ ἄλλην φάσιν τῆς σκηνῆς, ὅπερ καὶ καθιστᾷ κατὰδῆλον τὸ προκείμενον μνημεῖον.

Οὐχ ἥττον ἐνδιαφέροντα, ὑπὸ τινα δ' ἐποψιν πολυτιμότερα τῆς μεγάλης παραστάσεως εἶναι τὰ ἐν ταῖς ἐκατέρωθεν πλατείαις ταινίαις εἰκονίδια. Ταῦτα εἶναι ὁμοειδῆ ἐν τῇ ἄνω ὡς καὶ ἐν τῇ κάτω ζώνῃ. Τὰ εἰκονίδια ταῦτα εἶναι οἰκίσκοι μετὰ γωνιώδους στέγης, ἔχοντα πρὸς δεξιὰν τὴν εἴσοδον, εἰς ἣν ὁδηγεῖ κλίμαξ. Ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἄνωθεν τοῦ ὑψηλοῦ κρηπιδώματος, εἰς τρία διαιρουμένου, εὗρηνται σταυροὶ ἐντὸς κύκλων, ἐνῶ ἐν τῇ προσόψει κάτωθεν τοῦ ἀετώματος ὅτε μὲν εὗρηται ἐν τετραγώνῳ ἰσοσκελῆς σταυρὸς ὅτε δὲ παραπετάσματα, ἐνίοτε δὲ ἀμφότερα ταῦτα. Μεταξὺ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων εἰκονίζονται δένδρα, ὧν ὁ κορμὸς χωρίζεται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, ἄνωθεν δ' αὐτῶν εὗρηται σταυρὸς ἐντὸς κύκλου. Ἀξίαι πολλῆς προσοχῆς εἶναι αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ παρακείμεναι ἐν τῷ πεδίῳ. Ἐν τῇ ἄνω λωρίδι ὁ πρῶτος οἰκίσκος ὁ κείμενος ἄνωθεν τοῦ Ἀβδακούμ ἐπιγράφεται ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΙΧΑΗΡΟΣ, ὁ δεῦτερος ὁ ἄνωθεν τῆς μέσης μορφῆς ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, ὁ τρίτος ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΓΑΛΗ, τοῦ τετάρτου ἐξιτήλου ὄντος ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σφίζεται ἡ ἀρχὴ ΜΑΡΤΥΡΙ Ἐν τῇ κάτω λωρίδι ὁ πρῶτος πρὸς ἀριστεράν οἰκίσκος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν [ΜΑΡΤΥ]ΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΟΡΟΣ. Ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν οὐδεμία δύναται ν' ἀναγνωσθῇ ἀσφαλῶς. Ὑπάρχουσιν ὁμῶς δύο χωριστὰ τεμάχια τοῦ ὑφάσματος, ἐν ἐκ τῆς ἄνω λωρίδος, ἐν ᾧ διασφίζεται οἰκίσκος καὶ δένδρον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *Μαρτύριον τῆς ἁγίας Σωσάνης*, παρ' ἣ ἔχνη δευτέρου δένδρου, καὶ ἕτερον ἐκ τῆς κάτω λωρίδος φέρον οἰκίσκον καὶ δένδρον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *Μαρτύριον Ἀκα* (πιθανώτατα Ἀκακίου). Κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας τὰ οἰκοδομήματα παριστῶσι τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων Μιχαήλ, Στεφάνου, Σωσάνης, Ἀκακίου καὶ δύο ἄλλων, προσέτι δὲ μεγάλην τινὰ Ἐκκλησίαν. Ἐκεῖνο ὅπερ ξενίζει πῶς εἶναι ὅτι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Στεφάνου ἐλλεῖπει ἡ προσωνομία ἅγιος, ἥτις ὑπάρχει εἰς τὰς ἄλλας περισωθείσας ἐν τῇ ἄνω καὶ κάτω λωρίδι ἐπιγραφάς. *Μαρτύριον* σημαίνει τὸν τάφον μάρτυρος, τὸν ἄνωθεν αὐτοῦ ἰδρυμένον βωμὸν ὡς καὶ τὸν ναὸν τὸν περιβάλλοντα ταῦτα· ἐν Ῥώμῃ σχετικῶς βραδέως ἤρξαντο ἐπονομά-

ζοντες τοὺς ναοὺς ἀπὸ τῶν ἀγίων, ἐν τῇ Ἀνατολῇ δ' ὁμῶς τοῦτο ἐγένετο πολλῷ ἐνωρίτερον. Ἦδη τῷ 354 γνωρίζομεν ἐκ τινος ἐπιγραφῆς ἐκ Συρίας ὅτι ἰδρύθη παρεκκλήσιον διὰ τὸν ἅγιον Σέργιον (Le Bas-Waddington, Voy. archéol. 2124). Ὁ ἐπίσκοπος Ἀμαθείας Ἀστέριος (ἀποθ. περὶ τὸ 410) ἐγκωμιάζει τὴν λαμπρότητα τῶν τάφων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἤδη κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα ἰδρύοντο πρὸς τιμὴν τῶν μαρτύρων. Ὑποδείγματα τούτων ἔστωσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου μνημονευόμενοι ναοὶ τῆς ἀγίας Εὐφημίας ἐν Χαλκηδόνι καὶ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου Τήρωνος παρὰ τὴν Ἀμάθειαν, τὴν ἑδραν τοῦ Ἀστερίου. Πολύτιμα δὲ πορίσματα εἰς τὴν ἔρευναν τῶν τοιούτων μνημείων παρέσχον αἱ γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἐν Σαλιόναϊς καὶ τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ¹.

Ἡ ἀπεικόνισις τῶν μαρτυρίων ἐπὶ τῶν παρυφῶν τοῦ βερολινίου ὑφάσματος, ἅτινα μέχρι τοῦδε δὲν ἔχουσιν οὐδὲν τὸ ἀνάλογον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ γραφικῇ, προφανῶς δὲν δύνανται νὰ νομισθῶσιν ἀκριβεῖς ἀναπαρξαστάσεις τῶν συγχρόνων αὐτοῖς μαρτυρίων. Ἐνταῦθα πιθανώτατα ἔχομεν τὴν στερεότυπον μέθοδον τῆς ἀπεικονίσεως ἱερῶν οἰκοδομημάτων ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων, ὥς ἐν τοῖς γλυπτοῖς προκειμένου περὶ τοῦ θαύματος τοῦ Λαζάρου ἔχομεν ἐν τῇ ἀπεικονίσει τοῦ τάφου αὐτοῦ τὴν γνωστὸν ναιδιόσχημον κρύπτην². Τὸ στερεότυπον τοῦτο ἐν ταῖς ἀπεικονίσεσιν οἰκοδομημάτων παρατείνεται μέχρι τέλους τῆς πρώτης ἀπὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, ὥς τοῦτο καθίσταται κατὰδηλον ἐκ τῶν μικκυλογραφῶν τοῦ ἐν Οὐχτρετ νῦν εὑρισκομένου ψαλτηρίου. Τὸν τρόπον τοῦτον ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἐλληνιστικῆς τέχνης· μόνον οἱ σταυροὶ ἐν τῷ βερολινίῳ ὑφάσματι χαρακτηρίζουσι τὰ οἰκοδομήματα ὡς χριστιανικά. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῇ ἁνῷ ζώνῃ *Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν*, αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑποδοθηθῇ ἡμᾶς, ὥς ἡδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ὁρισμένως τοῦ τόπου, ἐνθα ἐγένετο χρῆσις τοῦ ὑφάσματος ἐν Αἰγύπτῳ, διότι κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα πᾶσα πολυάριθμος χριστιανικὴ κοινότης εἶχε μίαν *Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν*.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ ὕφασμα τοῦ βερολινίου μουσείου, ὑπὸ πλείστας ἐπὶ-φεις τὸ πολυτιμότεον τῆς ὅλης σειρᾶς· νῦν ἐρχόμεθα εἰς ἕτερον τεμάχιον, ὅπερ εὑρηται νῦν ἐν Λιψία. Τοῦτο ἔχει κυανοῦν τὸ ἑδάφος, ἐφ' οὗ ἐκτυλίσσεται λευκὴ παράστασις καλῶς διατηρουμένη (εἰκ. 35), ἥτις εἶναι

¹ Strzygowski, Orient oder Rom, σελ. 96.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω ἐν σελ. 49 τὴν σαρκοφάγον τοῦ Λατερανοῦ.

Ελ. 35. Το ἐν Δουβίᾳ αἰγυπτιακὸν ἔργον (Strykowski).

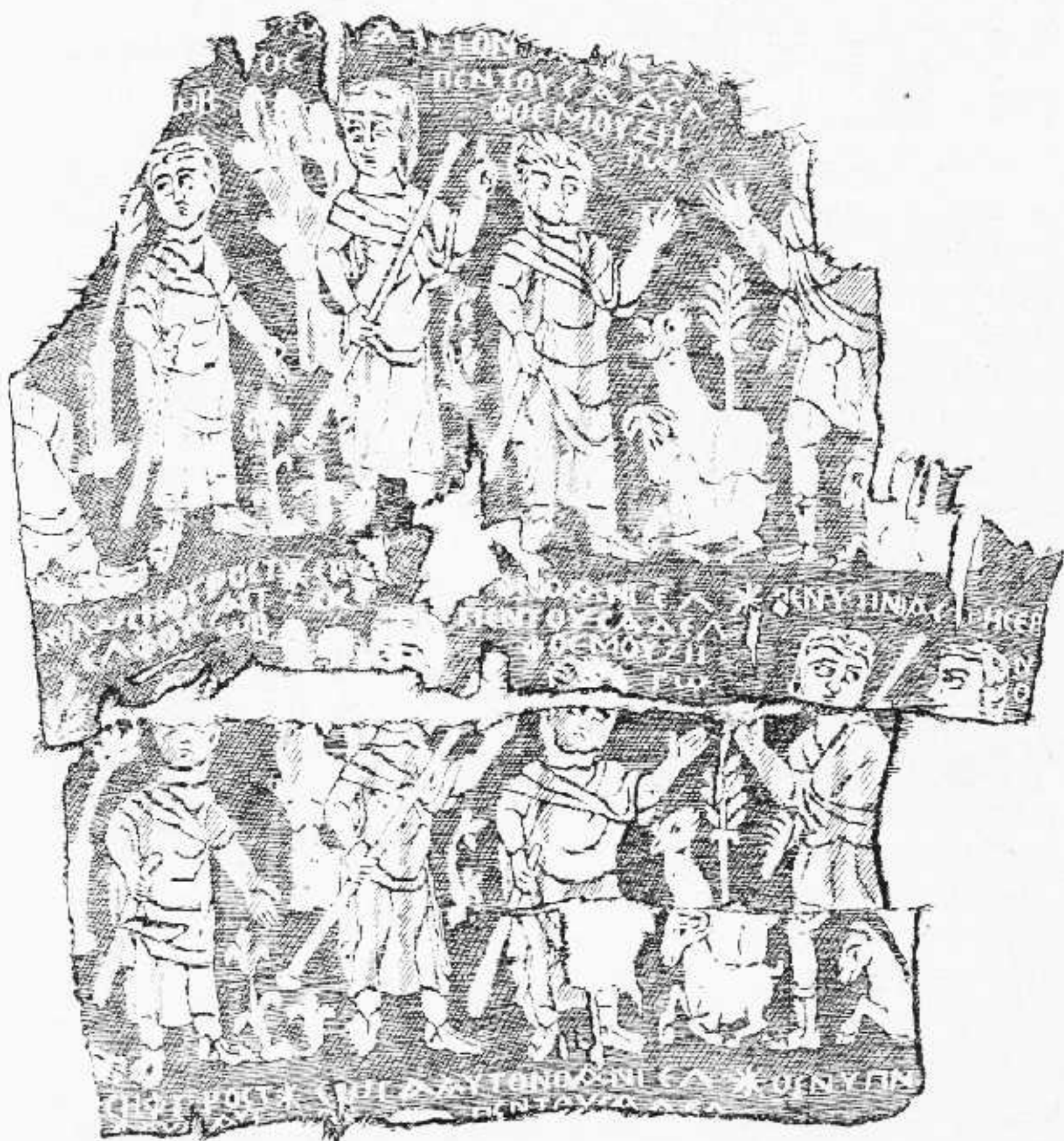
τοιαύτη· κάτωθεν παρυφῆς, ἥτις παρουσιάζει ἐναλλάξ κύκλους ροδάκων καὶ ἄλλων ποικίλων κοσμημάτων καὶ ὁμαλὰ τόξα, ἀπεικονίζονται τρεῖς ἄνδρες ἱστάμενοι μετὰ στεφάνων δόξης. Ὁ πρῶτος πρὸς ἀριστεράν στρέφει δεξιὰ· τὸ μέρος τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ πρὸς τὸν θεατὴν εἶναι γυμνόν, ἰδίᾳ δὲ καταφανὴς εἶναι ἡ γαστήρ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀμφαλοῦ· ἐκ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καταπίπτει ἱμάτιον καλύπτον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Ἡ ἀγένειος αὐτοῦ κεφαλὴ εἶναι ὑψωμένη, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι χονδροειδῆ, ἡ δὲ κόμη οὖλη. Ὁ ἀνὴρ ἐκτείνει τὸν ἕτερον βραχίονα πρὸς τὴν δευτέραν ἐν τῇ εἰκόνι μορφήν, ἥτις προβαίνει πρὸς δεξιὰν ἐπτείνουσα τὸν δεξιὸν βραχίονα. Εἶναι δὲ καὶ ἡ μορφή αὕτη ἀνδρὸς ἀγενείου, ἔχοντος ὡσαύτως οὖλην τὴν κόμην. Ὁ τρίτος πωγωνοφόρος ἀνὴρ παρίσταται βαίνων ὁμοίως πρὸς δεξιὰν, ἔχων τὸν δεξιὸν αὐτοῦ βραχίονα ὑψωμένον ἐντὸς τοῦ μανδύου αὐτοῦ. Μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου ἀνδρὸς εὕρηται ἐπιγραφὴ κεκολοβωμένη ἥδε· † ΟΙ ΔΡΩΠΩΝ, ἣν ὁ κ. Strzygowski ἀναγινώσκει «Ὁ Χριστὸς οἰ[ώ]μενος τὸν ὕδρωπων». Κάτωθεν εἰκονίζονται κλίμακα μετὰ σταφυλῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου ἀνδρὸς ἐν ὑψηλὸν φυτὸν μετὰ στραγγύλων φύλλων. Ὁ Strzygowski προσθέτει ὅτι, ἂν ὀρθῶς συμπληροῖ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἂν ἀσφαλῶς ἐρμηνεύῃ τὴν παράστασιν, ἐνταῦθα εἰκονίζεται ἡ ἴασις τοῦ ὕδρωπιδωντος¹.

Τὸ τελευταῖον ὕψωμα (εἰκ. 36) εἶναι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προηγηθέντα μετάξινον καὶ ἀπόκειται ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς γαλλικῆς πόλεως Sens. Ἐν αὐτῷ παρίσταται ἐν ἐπαναλήψει ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὁ ἄγγελος παρέχων αὐτῷ καθ' ὁδὸν πληροφορίας καὶ ἡ ἄφιξις αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς ποιμαίνουσι πρόβατα.

Τὰ μνημεῖα ταῦτα τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης τῆς Ἀνατολῆς εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος, διότι δι' αὐτῶν, ὡς εἵπομεν καὶ ἄνωτέρω, γίνεται τὸ πρῶτον ἤδη γνωστὸς κλάδος σπουδαιότατος τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης, ὅστις προώριται μεγάλως νὰ ἐπικουρήσῃ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν σκοτεινῶν ἀρχῶν τῆς γραφικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πρὸ αὐτῶν τὰ μόνα μνημεῖα ἅτινα ἐχρησίμευσον ὡς χρονολογικὴ ἀφετηρία ἦσαν αἱ μικκυλογραφαὶ ἢ ἱστορίαι (miniatures) τῆς συριακῆς Βίβλου

¹ Orient oder Rom αὐτόθι.

τοῦ Rabula (568) καὶ τὰ πορνεύματα τῆς λεγομένης καθέδρας τοῦ Μαξιμιανοῦ, περὶ αὐτὰ δὲ συνεσώρευον οἱ ἐρευνῆται τῆς χριστιανικῆς τέχνης πάντα τὰ ἄλλα, δηλαδὴ τὰς ληκύθους (ampulae) τῆς Μόν-

Εἰκ. 36. Τὸ ἐν Sens θραῦμα (Strzygowski).

της, τὰς μικκυλογραφίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἐτζματζίν, τὰς ἐπὶ ἐλέφαντος γλυφάς κτλ. Ἀλλὰ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν τελευταίων τούτων καὶ εἰς τὴν προέλευσιν αὐτῶν δὲν κατωρθώθη μέχρι τοῦδε παρ' ὅλας γενομένης ἐργασίας νὰ τεθῶσιν ἀσφαλῆ χρονικὰ ὅρια. Ἰδίᾳ τοῦτο γίνε-

ται κατάδηλον ἐν ταῖς εἰκονογραφικοῖς μνημείοις· τῆς Γενέσεως ἐν Βιέννῃ, τοῦ λεγομένου εἰληταρίου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τοῦ κώδικος τοῦ Rossano καὶ τῶν ξυλογλυφημάτων τῆς θύρας τῆς Σαβίνης. Περὶ αὐτῶν παρατηρεῖ δικαίως ὁ Strzygowski ὅτι εὕρισκόμεθα καὶ νῦν ἐν τῇ αὐτῇ ἀσφαλείᾳ ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Waagen, τοῦ Schnaase καὶ τοῦ Unger. Εἰς τὰς ἐξ Αἰγύπτου ὁμῶς κεχρωματισμένας εἰκόνας εὕρισκόμεν σύμπλεγμα τύπων, ὅπερ εἰ καὶ μὴ ἀσφαλῶς κεχρονολογημένον οὐχ ἥττον δύναται νὰ τοποθετηθῇ ἀσυζητητὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ μάλιστα εἰς ὁρισμένην αὐτῆς χώραν, τὴν Αἴγυπτον. Ἐνταῦθα δεόν νὰ τεθῇ ἡ ἀρετηρία. Τὰ μέχρι τοῦδε προσελθόντα εἰς φῶς ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν τάφων ὑφάσματα παρέχουσι πλείστας ἐλπίδας ὅτι διὰ τοῦ χρόνου καὶ ἄλλα μνημεῖα θέλουσι προκύψει ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων τούτων μεταλλείων, ὡς εἰπεῖν, τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας¹, ἅτινα θὰ παράσχωσι τὴν κλεῖδα πολλῶν σκοτεινῶν τεχνικῶν ζητημάτων τῆς ἐξελέξεως τῆς τέχνης ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ τεμάχια τῶν ὑφασμάτων εὐρέθησαν πάντα ἐν Αἰγύπτῳ. Περὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν γινώσκομεν ἀσφαλῶς ὅτι προέρχονται ἐξ Achmim, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὅτι ἠγοράσθησαν ἐν τῇ ἐμπορίᾳ τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων· προέρχονται ὅθεν καὶ ταῦτα εἴτε ἐξ Achmim εἴτε ἐκ Fajoum. Ἡ Achmim (Πανόπολις) ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΖ', 813) μνημονεύεται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑφαντουργικὸν κέντρον τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἡ ὅλη δ' Αἴγυπτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐγένετο ὀνομαστὴ διὰ τὴν ὑφαντουργίαν τοῦ λινοῦ.

Τὰ ἠνωτέρω ὑφάσματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατασκευὴν, παρουσιάζουσι μεγάλην ἀπλότητα εἰς τὴν ὑφανσιν, γενομένης χρήσεως τοῦ ἀπλοῦ διασταυρουμένου τρόπου τεσσάρων κλωστῶν, ὡς εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι νῦν ἐν χρήσει μικρὰ χειροκίνητα ὑφαντήρια (ἀργαλειούς). Ὁ διπλοῦς χρωματισμὸς αὐτῶν ἐγένετο ὡς ἐξῆς· ἐπὶ τοῦ λινοῦ ὑφάσματος ἐσχεδιάζοντο πρῶτον αἱ εἰκόνες καὶ εἴτα διὰ τεχνικῶν μέσων καθίσταντο ἀνεπηρέαστοι ὑπὸ τοῦ χρώματος, εἰς ὃ ζέον ἐν λέβητι ἐνεδαπτίζοντο τὰ ὑφάσματα. Οὕτω συνέβαιnen ὥστε, καίτοι ἐν τῷ λέβητι ἐν μόνον χρῶμα ὑπῆρχε, νὰ ἐξέρχωνται ἐξ αὐτοῦ τὰ ὑφάσματα δίχρσα. Ἦδη ὁ Πλίνιος μνημονεύει

¹ Πόσα ὀφείλει ἡ φιλολογία εἰς τοὺς αἰγυπτιακοὺς τάφους, εἰς πάντας εἶναι γνωστόν. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τὴν περιβόητον *Πολιτείαν Ἀθηναίων* τοῦ Ἀριστοτέλους, τοὺς μιμιάμβους τοῦ Ἡρόδου, τοῦ Βαχυλίδου καὶ τοῦ Ὑπερείδου τὰ μεγάλα ἀποσπάσματα.

τοιούτου είδους ύφαντουργικήν βιομηχανίαν έν Αιγύπτω, έξ ου τεκμαιρόμεθα ότι αὕτη ἀνέρχεται εἰς χρόνους ἀρχαίους. Τοῦτο εἶναι σπουδαϊότατον διά τήν χρονολόγησιν τῶν προκειμένων ύφασμάτων, διότι δυνάμεθα ν' ἀναβιβάσωμεν τὸν κλάδον τοῦτον τῆς χριστιανικῆς τέχνης εἰς ὅσον θέλομεν ἀρχαίαν ἐποχὴν. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς εἰς τὸ κατώτατον χρονικὸν σημεῖον εἰς ὃ θὰ ἡδυνάμεθα νὰ καταβιβάσωμεν τήν ταιαύτην βιομηχανίαν, δυστυχῶς στερούμεθα ἀκριβῶν τεκμηρίων. Ὑφάσματα αἰγυπτιακὰ ἀνάλογα πρὸς τὰ προκείμενα μνημονεύονται ἐν ταῖς πηγαῖς κατὰ τὰς ἐκατονταετηρίδας Δ', Ε' καὶ ἐτι μεταγενέστερον. Τοιαῦτα βεβαίως ύφάσματα ἔχει ὑπ' ὄψιν ὁ ἐπίσκοπος Κύπρου Ἐπιφάνιος (ἀποθ. τῷ 402), ὅταν ἐν ἐπιστολῇ γραφείσῃ τῷ 349 πρὸς Ἰωάννην ἐπίσκοπον Ἱερουσαλὴμ μνημονεύει παραπετάσματος κεχρωματισμένου, ὅπερ ἐκρέματο πρὸ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ παλαιστινιακῆς τινος πόλεως, ἔχον παράστασιν εἴτε τοῦ Χριστοῦ εἴτε ἀγίου τινός. Τοιαύτας εἰκόνας ἐπὶ αἰγυπτιακοῦ λινοῦ ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Παυλῖνος ἐπίσκοπος Νώλης (410—431), ὅτε μεταξὺ τῶν δώρων τῶν προσενεχθέντων εἰς τὸν ναὸν τῆς πόλεως ἧς προϊστάτο ἀναφέρει καὶ *vula seu puros splendida lino sive coloratis textum fucata figuris*¹.

Τῶν ύφασμάτων τούτων, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω πηγῶν δηλοῦται, χρῆσις ἐγένετο μάλιστα ἐν τῇ διακοσμήσει τῶν ναῶν, ὁ ἰδιόρρυθμος δὲ χαρακτήρ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν ἰδίᾳ καταφαίνεται ἐν ταῖς κεφαλαῖς τοῦ Ἀβδακούμ καὶ τοῦ Δανιὴλ ἐν τῷ ἐρυθρῷ ύφάσματι τοῦ βερολινίου μουσείου, αἵτινες, καίτοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ τέχνῃ ἐπὶ Μάρκου Ἀνρηλίου κατὰ τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον, ἔχουσιν ὁμῶς τὴν ἐκτέλεσιν ἐλευθερωτέραν, μᾶλλον ἀνειμένην, μᾶλλον ἐλληνιστικῶς ἀτομικὴν ἢ ἐν Ῥώμῃ καὶ βραδύτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αἱ κεφαλαὶ αὗται δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν δύο πωγωνοφόρων ἀνδρῶν τῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς σαρκοφάγου τῆς Σελευκείας. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς εἰς τὸ κυανοῦν ύφασμα τῆς συλλογῆς Reinhardt, ἐν αὐτῷ καταφανὴς γίνεται ἐτέρα τεχνοτροπία· οἱ τύποι τῶν μορφῶν αὐτοῦ πλησιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὸν παλαιὸν βυζαντιακὸν κύκλον τῆς τέχνης, οὗ μνημεῖον σημαντικώτερον εἶναι ἡ λεγομένη καθέδρα τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ εἰς ὃν ὑπάγονται ποικίλα ἐξ ἐλέφαντος μικροτεχνήματα, πυξίδες κτλ.

¹ Strzygowski, Orient oder Rom, σελ. 109 κ. ἑ.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ὑφασμάτων τὸ ἐρυθρὸν κλίνει ν' ἀποδειχθῇ ὁ κ. Strzygowski ὡς ἀρχαιότερον, νὰ τοποθετήσῃ δὲ αὐτὸ εἰς τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα, διότι, ὡς παρατηρεῖ. ὁ σταυροφόρος στέφανος καὶ αἱ πτέρυγες τοῦ ἀγγέλου δὲν ἀντίκεινται πρὸς τὴν χρονολόγησιν ταύτην, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ ἀνατολικοῦ καὶ οὐχὶ ῥωμαϊκοῦ τεχνουργήματος. Τοῦτο ὁμῶς, ὡς ἐπιλέγει ὁ ἐπιφανὴς βυζαντινολόγος, εἶναι ἀπλῶς ἀπόπειρα χρονολογήσεως ἄνευ ἀναντιρρήτων ἀποδείξεων, ἵσως δὲ νεώτερα εὐρήματα καθορίσωσιν ἀσφαλέστερον τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν.

Ἑτέραν κατηγορίαν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρώτης χριστιανικῆς γραφικῆς, πολλῶ σπουδαιότεραν τῆς ἀνωτέρω, ἀποτελοῦσιν αἱ ἐπὶ λινοῦ ὑφάσματος (μουσαμᾶ) δι' ἐγκαυστικῆς εἰκόνες, ἧς ὁμῶς κατηγορίας ἀτυχῶς δὲν διεσώθησαν μνημεῖα. Περὶ τῶν εἰκόνων τούτων πληροφώρας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπαρκεῖς διέσωσαν ἡμῖν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῶν Δ' καὶ Ε' ἑκατονταετηρίδων. Ἀνάγκη δὲ ν' ἀντιδιαστείλωμεν ταύτας πρὸς τὰ αἰγυπτιακὰ ὑφάσματα, διότι ταῦτα δὲν παρουσιάζουσι πραγματικὰς ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασίαν εἰκόνας. Ἐκ τῶν συγγραφέων τῶν μνημονευόντων εἰκόνας δι' ἐγκαυστικῆς ἐπὶ ὑφάσματος ἐξαιρετικῆς σημασίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Ἀμασείας Ἀστερίος, ὅστις ἐν τῇ περιγραφῇ ἣ ἐκφράσει τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Εὐφημίας ἐν Χαλκηδόνι παρέχει ἡμῖν πολυτιμοτάτας πληροφώρας περὶ τῶν εἰκόνων αἵτινες παρίστανται διαφόρους σκηνὰς τοῦ μαρτυρίου αὐτῆς. Ἡ ἐκφρασις αὕτη τοῦ Ἀστερίου εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος ὅτι ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς ὡς μαρτυρίας ἀξιοχρέου ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ τῆς Νικαίας (787), ἐν ἣ συνεζητήθη τὸ περιβόητον περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ζήτημα τὸ συνταράξαν ἐκ θεμελίων τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς¹.

Ἡ ἐκφρασις τοῦ Ἀστερίου ἔχει οὕτω·

«Πρώην μὲν, ὦ ἄνδρες, Δημοσθένην ἔχων ἐν χερσὶ τὸν δεινόν, καὶ Δημοσθένους ἐκεῖνα, ἐνθα δὴ τὸν Αἰσχίνην πικροῖς βάλλει τοῖς ἐνθυμήμασιν· ἐγχρονίσας δὲ τὸν λόγον καὶ πυκνωθεὶς τὴν διάνοιαν, ἀνέσεως ἐδεόμην καὶ περιπάτου, ὥστε μοι λυθῆναι μικρὸν τῆς ψυχῆς τὸ πονούμενον. Προελθὼν δὲ τοῦ δωματίου καὶ ὀλίγα τοῖς γνωρίμοις συμβαδίσας ἐπ' ἀγορᾶς, ἐκεῖθεν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ τέμενος ἀφικόμην εὐζόμενος ἐν σχολῇ. Ὡς δὲ καὶ τούτου τυχὸν ἕνα δὴ τῶν ὑποστέγων δρόμων ἐβάδιζον, εἶδον ἐκεῖ γραφὴν τινὰ καὶ μοι κατάκρας εἶλεν ἡ θεὰ. Εὐφράνορος

¹ Strzygowski, *Orient oder Rom*, σελ. 118 κ. ἑ.

ἂν εἶπες εἶναι τὸ φιλοτέχνημα, ἢ τινος ἐκείνων τῶν παλαιῶν, οἱ τὴν γραφὴν ἦσαν εἰς μέγα, ἐμψύχους ὀλίγου δέοντος ἐργασάμενοι πίνακας. Δεῦρο δ' εἰ βούλει (καὶ γὰρ σχολὴ νῦν διηγήματος) φράσω σοι τὴν γραφὴν. Οὐδὲ γὰρ φαυλότερα πάντως τῶν ζωγράφων οἱ μουσῶν παῖδες ἔχοντες φάρμακα.

» Γυνή τις ἱερὰ, παρθένος ἀκήρατος, Θεῷ τὴν σωφροσύνην καθιερώσασα. Εὐφημίαν καλοῦσιν αὐτήν. Τυράννου δέ ποτε τοὺς εὐσεβοῦντας ἐλαύνοντος, μάλα προθύμως τὸν ἐπὶ θανάτῳ εἶλετο κίνδυνον. Οἱ δὲ δὴ πολῖται καὶ κοινῶν τῆς θρησκείας, ὑπὲρ ἧς ἐτελεύτησεν, ὡς ἀνδρείαν ὁμοῦ καὶ ἱερὰν τὴν παρθένον θαυμάσαντες, πλησίον τοῦ ἱεροῦ τὴν θήκην δειμάμενοι καταθέμενοί τε τὴν λάρνακα τιμᾶς τελοῦσιν αἰτῇ τὴν ἐτήσιον ἑορτὴν κοινὴν καὶ πάνδημον ποιῶντες πανήγυριν. Οἱ μὲν οὖν τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ἱεροφάνται καὶ λόγῳ τιμῶσι τὴν μνήμην αἰεὶ, καὶ ὅπως ἐξετέλεσε τὸν τῆς καρτερίας ἀγῶνα, ἐπιμελῶς τοὺς συνιόντας λαοὺς ἐκδιδάσκουσιν. Ὁ δὲ δὴ ζωγράφος εὐσεβῶν καὶ αὐτός, διὰ τῆς τέχνης κατὰ δύναμιν πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἐν σινδόνι χαράξας, αὐτοῦ που περὶ τὴν θήκην ἱερὸν ἀνέθηκε θέαμα. Ἔχει δὲ ὧδε τὸ φιλοτέχνημα.

» Ὑψηλὸς ἐπὶ θρόνου κάθεται δικαστής, πικρὸν καὶ δυσμενὲς βλέπων εἰς τὴν παρθένον (ὀργίζεται γὰρ ὅτ' ἂν ἐθέλῃ καὶ ταῖς ἀψύχοις ὕλαις ἢ τέχνῃ). Δορυφόροι δὲ τῆς ἀρχῆς καὶ στρατιῶται πολλοί· οἱ μὲν τῶν ὑπομνημάτων ὑπογραφείσας δέλτους φέροντες καὶ γραφίδας· ὧν θάτερος ἀναρτήσας ἀπὸ τοῦ κηροῦ τὴν χεῖρα, βλέπει πρὸς τὴν κρινομένην σφοδρῶς, ὅλον ἐκκλίνας τὸ πρόσωπον, ὥσπερ κελευόμενος αὐτῇ γεγονώτερον λαλεῖν, ἵνα μὴ κάμνων περὶ τὴν ἀκοὴν ἐσφαλμένα γράφῃ καὶ ἐπιλήψιμα. Ἔστηκε δὲ ἡ παρθένος ἐν φαίῳ χιτῶνι καὶ ἱματίῳ τὴν φιλοσοφίαν σημαίνουσα· ὡς μὲν ἔδοξε τῷ γραφεῖ καὶ τὴν ὄψιν ἀστεία, ὡς δ' ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν ψυχὴν κεκαλλωπισμένην ταῖς ἀρεταῖς. Ἀγροῦσι δ' αὐτὴν πρὸς τὸν ἄρχοντα δύο στρατιῶται, ὁ μὲν ἔλκων ἐπὶ τὰ πρόσω, ὁ δὲ κατόπιν ἐπείγων. Κεκραμένον τῆς παρθένου τὸ ἦθος αἰδοῖ καὶ στερρότητι. Νεύει γὰρ εἰς γῆν ὥσπερ ἐρυθριῶσα τὰς ὄψεις τῶν ἀρρένων· ἔστηκε δὲ ἀκατάπληκτος, οὐδὲν πάσχουσα πρὸς τὸν ἀγῶνα δειλόν, ὡς ἔγωγε τοὺς ἄλλους τέως ἐπὶ τὴν ζωγράφους, ὅτ' ἂν ἐθεασάμην τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς Κολχίδος τὸ δράμα, ὅπως μέλλουσα τοῖς τέκνοις ἐπιφέρειν τὸ ξίφος, ἐλέῳ καὶ θυμῷ μερίζει τὸ πρόσωπον, καὶ θάτερος μὲν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ὀργὴν ἐμφανίζει, θάτερος δὲ τὴν μητέρα μηνύει, φειδομένην καὶ φρίττουσαν· νῦν δὲ τὸ θαῦμα ἀπ' ἐκείνης τῆς εὐνοίας πρὸς ταύτην μετατέθεικε τὴν

γραφὴν. Καὶ σφόδρα γε ἄγαμαι τοῦ τεχνίτου, ὅτι μᾶλλον ἔμιξε τῶν χρωμάτων τὸ ἥθος αἰδῶ τε ὁμοῦ καὶ ἀνδρείαν κεράσας, πάθη κατὰ φύσιν μαχόμενα.

» Προβαινούσης δ' εἰς τὰ πρόσω τῆς μιμήσεως, δῆμιοί τινες ἐν χιτωνίσκοις γυμνοὶ ἤδη εἶχοντο τοῦ ἔργου· καὶ ὁ μὲν δραζάμενος τῆς κεφαλῆς καὶ ἀνακλίνας εἰς τὸ κατόπιν, παρεῖχε τῷ ἐτέρῳ εὐπρεπὲς εἰς τιμωρίαν τῆς παρθένου τὸ πρόσωπον· ὁ δὲ παραστάς ἐξέκοπτε τῶν ὀδόντων. Σφῦρα καὶ τέρετρον φαίνεται τῆς τιμωρίας τὰ ὄργανα. Δακρύω δὲ τὸ ἐντεῦθεν καὶ μοι τὸ πάθος ἐπικόπτει τὸν λόγον. Τὰς γὰρ τοῦ αἵματος σταγόνας οὕτως ἐναργῶς ἐπέχρωσεν ὁ γραφεύς, ὥστε εἴποις ἂν προχεῖσθαι τῶν χειλέων ἀληθῶς καὶ θρηνήσας ἀπέλθοις. Δεισμωτήριον μετὰ ταῦτα καὶ πάλιν ἡ παρθένος σεμνὴ ἐν τοῖς φαιοῖς ἱματίοις κάθηται μόνη, ἐκτείνουσα τῷ χεῖρι πρὸς οὐρανὸν καὶ καλοῦσα Θεὸν ἐπίκουρον τῶν δεινῶν! Εὐχομένη δὲ ταύτῃ φαίνεται ὑπὲρ κεφαλῆς τὸ σημεῖον, ὃ δὴ Χριστιανοῖς προσκυνεῖσθαι τε πέφυκε καὶ ἐπιγράφεσθαι, σύμβολον, οἶμαι, τοῦ πάθους, ὅπερ αὐτὴν ἐξεδέχετο. Εὐθὺς γοῦν καὶ μετ' ὀλίγον, πῦρ ἀλλαχού σφοδρὸν ὁ ζωγράφος ἀνῆψεν, ἐρυθρῷ χρώματι, ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἐπιλαμφθέντι, σωματοποιήσας τὴν φλόγα. Ἰστησι δὲ μέσσην αὐτήν, τὰς μὲν χεῖρας πρὸς οὐρανὸν διαπλώσασαν, ἀχθηδόνα δ' οὐδεμίαν ἐπιφέρουσαν τῷ προσώπῳ· ἀλλὰ τὸναντίον γεγηθυῖαν, ὅτι πρὸς τὴν ἀσώματον καὶ μακαρίαν ἐξεδήμει ζωὴν. Μέχρι τούτου καὶ ὁ ζωγράφος ἔστηκε τὴν χεῖρα, κάγῳ τὸν λόγον»¹.

Ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρεῦνης τοῦ χωρίου τοῦ Ἀστερίου ὁ Strzygowski ἐξάγει ὅτι ὁ κύκλος τῶν εἰκόνων τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Εὐφημίας, πολιούχου Χαλκηδόνας, ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων σκηνῶν. 1) Ἡ μάρτυς πρὸ τοῦ δικαστοῦ· σκηνή, παρατηρεῖ ὁ Strzygowski, ἣτις ὑπομιμνήσκει τὰς σκηνὰς τοῦ Πιλάτου ἐν τῷ κώδικι τοῦ Rossano. 2) Ἡ φρικτῶς πραγματιστικὴ σκηνὴ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ὀδόντων τῆς μάρτυρος, ἣν δὲν ἀνέμενέ τις κατὰ τὴν Δ' ἐκατονταετηρίδα. 3) Ἡ Εὐφημία ἐν τῇ εἰρκτῇ. 4) Ἡ μάρτυς προσευχομένη ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Εἰς ταῦτα προσθετέον τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀστερίου, τὴν τεχνικὴν αὐτοῦ κρίσιν περὶ τῶν εἰκόνων, ἣτις κατὰ τοῦτο εἶναι μάλιστα ἐνδιαφέρουσα ὅτι ἐν αὐτῇ συγκρίνεται ἡ τέχνη τῶν εἰκόνων τοῦ μαρτυρίου πρὸς τὴν ἀρχαίαν

¹ Ἀστερίου Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας ἐκφρασις, ἐν Πάτρολ. Migne τόμ. M' σ. 333—337.

ἐλληνικὴν τέχνην καὶ ὄχι τὴν ῥωμαϊκὴν, ὡς ἠδύνατό τις ν' ἀναμένῃ. Περὶ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ κύκλου τούτου τῶν εἰκόνων, ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀστερίου, ὅτι ἦσαν ἐσχεδιασμένοι ἐπὶ λινοῦ ὑφάσματος δι' ἐγκυστικῆς· ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ φυσικότης τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ αἵματος τῆς μάρτυρος καὶ ὁ ζωηρὸς σχηματισμὸς τῶν φλογῶν μετὰ τῆς πέριξ ἐρυθρᾶς ἀναλαμπῆς.

Ἐκ τῶν ἄλλων πηγῶν αἵτινες μεγάλως συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐρευναν τῆς γραφικῆς τῶν χρόνων τούτων ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ἓν χωρίον Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἐν ᾧ γίνεται μνεία διαταγῆς πρὸς τοὺς ζωγράφους Ἀντιοχείας, ὅπως οὗτοι εἰκονίσωσι διὰ τῶν ζωηροτάτων χρωμάτων τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Βαρλαάμ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ¹, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (ἀποθ. 403) λεπτομερὲς περιγραφή τῶν εἰκόνων τῆς βασιλικῆς τῆς Ἰδρυθείσης ἐπὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ἐν Εὐχαίτοις παρὰ τὴν Ἀράσειαν². Αἱ εἰκόνες αὗται ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς καὶ ἦσαν φυσικώτεραι ἢ αἱ τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Εὐφημίας. Ἐν τῇ πρώτῃ εἰκόνι ἀπεσπῶντο αἱ σάρκες τοῦ ἐπὶ πασσάλου προσηλωμένου μάρτυρος παρουσίᾳ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ δικαστοῦ, τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰκόνι. Ἐν τῇ τρίτῃ παρίστατο ὁ μάρτυς ἐν τῇ εἰρκτῇ ἐνισχυόμενος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων. Ἐν τῇ τετάρτῃ εἰκονίζετο αὐθις πρὸ τοῦ δικαστηρίου καὶ τέλος, ἐν τῇ πέμπτῃ εἰκόνι, ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἦσαν καὶ δύο εἰκόνες ὡς περιγράφει ὁ Προυδέντιος. Ἡ πρώτη εὔρητο ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ, ἐνθα ὁ ἅγιος παρίστατο γυμνὸς καὶ δέσμιος, βασανιζόμενος ὑπὸ παιδῶν· ἡ δευτέρα εἰκὼν ἦτο ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐν Ῥώμῃ· παρίστατο ἡ συλλογὴ τῶν ὁσίων τοῦ μάρτυρος, ὃν δύο ἄγριοι ἵπποι εἶχον διαμελίσαι. Αἱ σκηναὶ αὗται, παρατηρεῖ ὁ Strzygowski, δὲν ὑπελείποντο κατὰ τὴν φρικαλεότητα τῶν διαβοητῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐπὶ τοῦ Καλλίου ὄρους ἢ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἐράσμου ὅπερ ἔγραψε διὰ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ὁ Πουσίνος. Πᾶσαι αὗται αἱ μαρτυρίαι ἀποκλείουσι πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐπὶ λινοῦ εἰκόνων τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Εὐφημίας ἐν Χαλκηδόνι³.

¹ Ὁμιλ. ιη' παρὰ Strzygowski αὐτόθι.

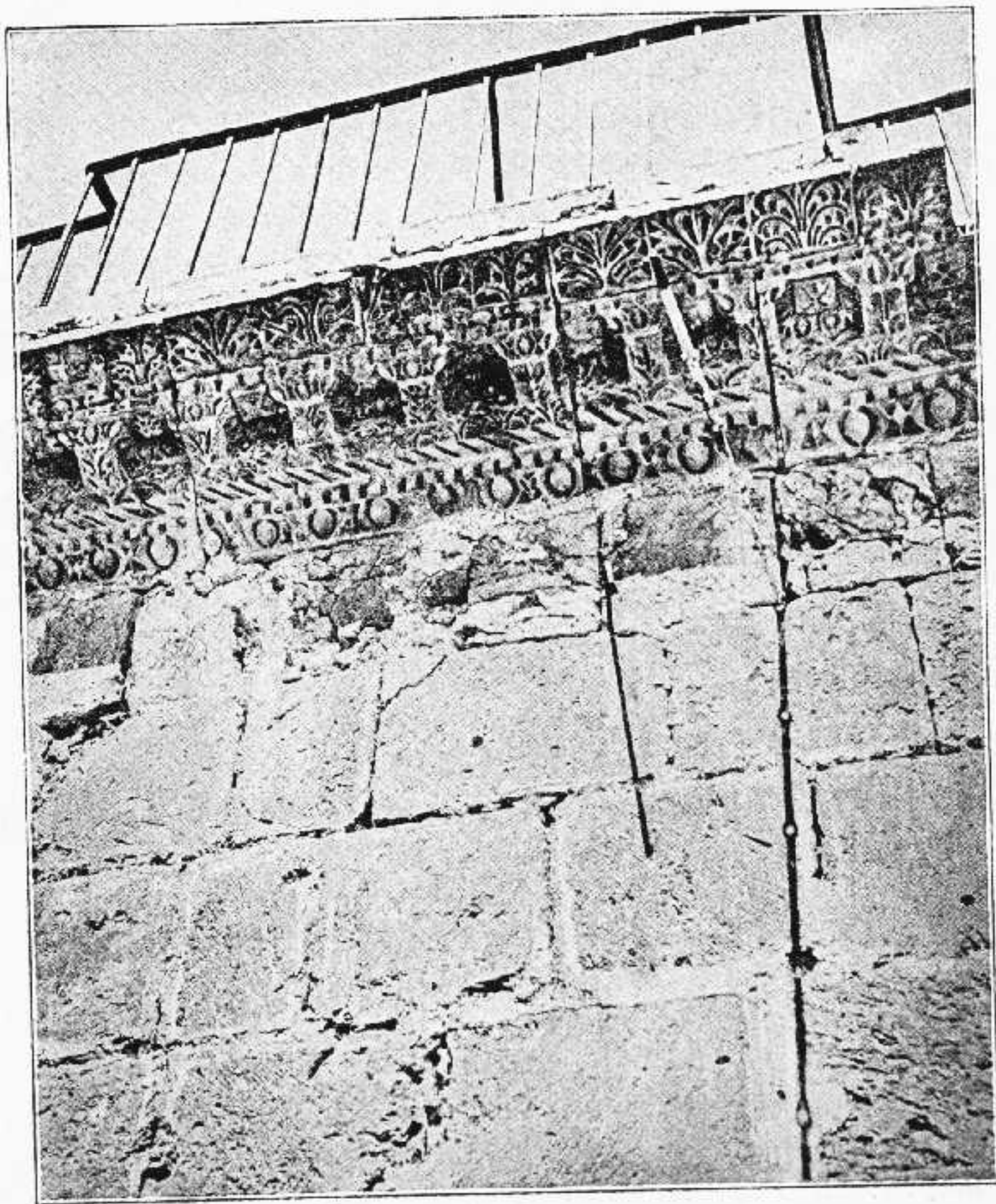
² Ἐν τῷ Γ' τόμῳ σελ. 738 καὶ ἐξῆς τῶν Ἀπάντων Γρηγορίου Νύσσης, ἐκδ. Migne.

³ Strzygowski αὐτόθι.

Ἐκ τῶν ἄλλων συμβολῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Strzygowski εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ τέχνης σπουδαιότητι εἶναι ἡ τελευταία μονογραφία περὶ τῶν περισωθέντων λειψάνων τῶν περιπύστων μνημείων ἃτινα ἰδρυσεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου¹. Ἡ μονογραφία αὕτη εἶναι μακρὰ καὶ λεπτομερεστάτη, ἐνδιατρίβουσα εἰς πάντα τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης ἰδρυθέντα ἐν τῇ Γολγοθᾷ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα. Ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρεύνης τῶν μνημείων καὶ τῶν πηγῶν ἐξάγει ὁ κ. Strzygowski πολύτιμα συμπεράσματα περὶ τῆς διαθέσεως καὶ τῆς κατασκευῆς τῆς μεγάλης βασιλικῆς καὶ τῶν ἄλλων παρ' αὐτῇ οἰκοδομημάτων. Ἐκεῖνο ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα πλείοτερον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης εἶναι τὰ λαμπρὰ διακοσμητικὰ λείψανα, ἃτινα ὁ Strzygowski ἀποδεικνύει διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλα γλυπτὰ μνημεῖα, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Ταῦτα εὗρηνται ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τοῦ νῦν σωζομένου οἰκοδομήματος, ἣτις διαιρεῖται εἰς δύο πατώματα κοσμούμενα ὑπὸ διπλῶν ἀψίδων μετὰ τοῦ πλαισιώματος καὶ τῶν κιόνων αὐτῶν, ἔχουσιν πληρεστάτην ἀναλογίαν εἰς τὰς διαστάσεις αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη ἀναλογία ἐπεκτείνεται ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ διακόσμου. Αἱ ἀψίδες περιβάλλονται διὰ κοσμητικῆς ταινίας, ἣτις περιτρέχει ἐξωτερικῶς αὐτάς, παρὰ δὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς κίονας τῶν ἀψίδων εἶναι τεθειμένοι ἕτεροι δύο ἐσωτερικῶς. Ἀμφότερα τὰ πατώματα, τό τε ἰσόγειον καὶ τὸ ἄνωθεν αὐτοῦ εἶναι ὅμοια, ἡ χρῆσις ὁμοῦς αὐτῶν διάφορος, διότι τὸ μὲν πρῶτον, ἔχον νῦν ἐντετειχισμένην τὴν ἐτέραν τῶν ἀψίδων αὐτοῦ, χρησιμεύει ὡς εἴσοδος, τὸ δὲ ἄνω χρησιμεύει πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἔχον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀψίδας ἀνοίγματα ἀνισομεγέθη χρησιμεύοντα ὡς παράθυρα. Ἡ πρόσοψις αὕτη τοῦ ναοῦ δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν τῶν διαρθρώσεων αἰτίνες εἶναι συνήθεις κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ γοτθικῇ, ῥωμανικῇ, συριακῇ καὶ βυζαντιανῇ ἀρχιτεκτονικῇ. Ἡ καθόλου διάθεσις τῆς προσόψεως ταύτης παρουσιάζει τι τὸ δυσεπίλυτον ὑπὸ ἑποφιν ῥυθμοῦ. Ἐξέχουσιν ὁμοῦς ἐκ τῶν κοσμητικῶν μερῶν αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἑποφιν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης πρὸ

¹ Ein bedeutender Rest des Prachtbaues Konstantins d. Gr. am heil. Grabe zu Jerusalem ἐν Orient oder Rom, σελ. 127—150, μετὰ 2 πινάκων καὶ 5 ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνων.

παντός τὰ διαζώματα (frises) τὰ ὀριζοντίως περιθέοντα καὶ πλαισιούντα τὰς ὀροφάς. Τὰ κατ' αὐτὰ ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Ἡ στεφάνη τοῦ

Εἰκ. 37. Λιάζωμα ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου (Strzygowski).

γείσου προβαίνει ὁμαλῶς καὶ προχωρεῖ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου παρὰ τὴν ὑπὸ αὐτοῦ σχηματιζομένην προεξοχήν. Ἡ στεφάνη αὕτη συνίσταται ἐκ φύλλων ἀκάνθου καὶ ἐκ κυματίων, κάτωθεν δ' ἔχει σταγονίδια. Μετ'